

TAFAKKUR VA UNING BOLALARDA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Ilmiy rahbar: UrDPI Maktabgacha ta'lim

kafedrası

katta o'qituvchisi Bekchanova Feruza

Maktabgacha ta'lim 2-bosqich talabasi

Bobanazarova Yulduz

Kalit so'zlar: Tafakkur, nutq, rivojlanish, ong, muloqot, faoliyat, jarayon.

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurning rivojlantirish bosqichlari nazariy asoslari hamda mazmun mohiyatini ochib berishga qaratilgan. Shu bilan birgalikda bu maqolada bolalarning tafakkurini rivojlantirishda nimalarga ahamiyat berish, uning maqsadi va vazifalari o'z aksini topgan.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida ulkan islohotlar olib borilmoqda. Prezidentimiz rahnamoligida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar tufayli bolani qarab, boqib turadigan tashkilotdan, haqiqiy ta'lim-tarbiya maskaniga aylandi. Hozirda ushbu bo'g'inda bola ta'limi va tarbiyasining har qanday masalalariga jiddiy e'tibor berilmoqda. Bolalar tafakkurining rivojlanganligi yaxshi ta'lim tarbiya olganligida namoyon bo'ladi.

Tafakkur — insonning atrof-muhitni anglab, muammolarni hal qilish uchun fikr yuritish, sabab-natija bog'larini tadqiq etish jarayonidir. Bolalarda tafakkurning rivojlanishi nafaqat bilimlar yig'ish, balki o'z-o'zini boshqarish, vaziyatlarni tahlil qilish, xatodan saboq chiqarish kabi ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Zamonaviy ta'lim olamida bolaning tafakkurini rivojlantirish uchun nafaqat mavzuni o'rgatish, balki o'yin, amaliy faoliyat va ijtimoiy muloqot orqali yangi qobiliyatlarni mustahkamlash muhimdir. Tafakkur insonning atrof-muhitni anglab, muammolarni hal qilish, sabab-natija bog'larini tushunish jarayonidir. Bolalarda bu jarayon bosqichma-bosqich rivojlana boshlaydi: avvalo sezgi va harakat orqali olgan ma'lumotni tahlil etish, so'ngra til yordamida fikrini ifoda etish, vaziyatlarga muqobil echimlar topishga urinish. Bolaning tafakkuri ko'plab omillardan ta'sirlanadi: o'yinlar, kundalik faoliyat,

o'qish, savollar berish usullari va katta insonlar bilan muloqot. Bu jarayon nafaqat bilimlar to'plash, balki o'z-o'zini boshqarish, sabr-toqat, xato qilishdan o'rganish kabi ko'nikmalarni ham oshiradi. Shu bois, bolaning aqliy rivojlanishi uchun turli xil xavfsiz muhit va rag'batlantiruvchi tajribalar yaratish juda muhim.

Tafakkurning rivojlanish bosqichlari bo'yicha bola fikrlashi nuqta-nuqta rivojlanadi. Sensorimotor bosqich (0–2 yosh)da bola dunyoni asosan sezgi va harakat orqali o'rganadi; bolalar o'zaro sabab-natija aloqalarini sezgich tajribalarda boshlaydi. Preoperatsion bosqichda ramzlar paydo bo'ladi, bola tasavvurga to'la bo'ladi, lekin boshqa odamlar nuqtai-nazari bilan cheklangan ko'rinadi va egocentrizm ko'p hollarda saqlanadi. bosqich (7–11 yosh)da bolalarda mantiqiy fikrlash o'z vaqtida aniq ob'ektlar bilan tatbiq etila boshlanadi, konservatsiya, klassifikatsiya va tartiblash kabi qobiliyatlar rivojlanadi. Formal-operatsion bosqich esa abstrakt fikrlash, taxminlar tuzish va nazariy mulohazalar bilan ishlash imkoniyatini kengaytiradi. Har bir bosqichda talablar farq qiladi: o'yinlar va topshiriqlar bolaning keyingi bosqichga mos ravishda o'zlashtirishiga yordam berishi kerak. Tafakkur ishlab chiqishi nafaqat individual xususiyatlar, balki ijtimoiy muhit ta'siri ostida amalga oshadi. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, bola o'z-o'zidan bilmay, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot orqali o'rganadi; ya'ni yaqin rivojlanish zonasi deb ataladigan hududda yo'riqnomalar, savollar va ko'rsatmalar yordamida o'zlashtirish jarayoni yaxshilanadi. O'qitishda vazifalarni "qo'lbo'shonish" bilan berish, qiyinchiliklarni bolaga yaqin bo'lgan darajada ko'rsatish muhimdir. Til va aqliy faoliyat bir-birini qo'llab-quvvatlaydi: bolalar ko'p gapirish, hikoyalar o'qish, savol-javoblar orqali fikrini ifodalashga undaladi. Metakognitsiya deb ataladigan o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmasi esa bolaning o'z fikrini qachon, nima uchun va qanday qilib o'zgartirish mumkinligini anglashdan boshlanadi.

Ota-onalar va tarbiyachilar uchun tavsiyalar qisqa ro'yxati: bolaning aynan o'sha bosqichiga mos, ochiq savollar berib, fikrini ifodalashga imkon yaratish; qiziqarli tadbirlar, o'yinlar orqali tanqidiy fikrlash va muammo hal qilish ko'nikmalarini

ragʻbatlantirish; kuzatuvchi, hamkorlikdagi faoliyatlar orqali ichiga kirishni osonlashtirish; oʻqish, hikoya tinglash, sarguzashtli matnlar orqali til va tafakkur bogʻini mustahkamlash; xatoliklar uchun ijobiy yondashuv, sabr-toqatli boʻlish, bolaning izlanishini qoʻllab-quvvatlash. Bolaning fikrlash jarayonini oʻrganish va uning rivojlanish bosqichlarini hurmat qilish — samarali tarbiya va muvaffaqiyatli oʻsish uchun eng muhim omillardan biridir. Muqarrar holatda taʼlim va uydagi munosabatlar bolaning oʻz-oʻzini anglab yetishi, nazariy va amaliy bilimlarni integratsiyalashuvi uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkur rivojlana boshlaydi. 6-7 yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkur taraqqiyotining barcha imkoniyatlari yuzaga kelgan boʻladi. Birinchidan, bu yoshdagi bolalarda nutq yetarli darajada rivojlangan, ikkinchidan, tushunchalar tarkib topa boshlagan. Bolalar obrazlardan, tasavvurlardan foydalanmay, mustaqil ravishda soʻzlar orqali tafakkur qila olishlari uchun ular voqelikdagi narsa va hodisalarning eng muhim xususiyatlarini aks ettiradigan tushunchalarni oʻzlashtirishlari kerak. Bolalarda avval soʻzlar bilan ifodalanadigan tasavvurlar tarkib topadi. Lekin bu tasavvurlar oʻz-oʻzidan tushunchaga aylanib qolmaydi. Tushunchalarni tarkib toptirishda bu tasavvurlardan foydalanish mumkin. Tushunchalar va ularga asoslangan mantiqiy tafakkur shakllari bolalarning turli sohalarga doir bilim asoslarini oʻzlashtirish jarayonida tarkib topa boshlaydi. Tushunchalarni izchil tarzda oʻzlashtirish maktabdagi taʼlim bilan bogʻliqdir. Bolalar maʼlum darajada tushunchalarni oʻzlashtirganlaridan soʻng mantiqiy tafakkur qilish qobiliyatiga ega boʻladilar. Bunda bolalar berilgan masalani aql bilan yecha oladigan boʻladilar. Bolaning maktabgacha yoshdagi davrida uning erkin harakat qilish maydoni kengayadi. Bu esa tafakkurning rivojlanishi uchun juda katta ahamiyatga egadir. Maktabgacha yoshdagi bolalar oʻz tajribalarida ancha narsalarni bilib olganlaridan soʻng narsalarning ichki xususiyatlari bilan ham qiziqqa boshlaydilar. Shu sababli ularda juda koʻp savollar (Bu nima? Nega bunaqa? Kim qilgan? Qayerdan kelgan? Nima qiladi? kabi) paydo boʻladi. Bu tafakkurning aktiv va jadal rivojlanishi uchun zamin hozirlaydi. Bolalarning savollariga doimo ahamiyat bilan qarash kerak. Bola oʻz

savoliga javob topa olmasa yoki katta odamlar uning savoliga ahamiyat bermasalar, undagi qiziquvchanlik, sinchkovlik susaya boshlaydi. Bolalarning savollariga javob berish qiyin, chunki ular o'zlari hali mutlaqo tushunmaydigan narsalar va hodisalar haqida ham savol beraveradilar. Tarbiyachi bolalarning son-sanoqsiz savollariga ularning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda javob berishi va tushuntirishi lozim.

Xulosa qilib atadigan bo'lsak Tafakkurning bolalarda rivojlanishi nafaqat bilimlar yig'ish jarayoni, balki til, muloqot, va ijtimoiy ko'nikmalar bilan chambarchas bog'liq dinamik jarayon. Bosqichma-bosqich rivojlanish konsepsiyasi yondashuvlari ham bolaning o'z qobiliyatlarini yanada samarali o'zlashtirishiga yordam beradi. Ota-onalar va ta'lim muassasalari uchun eng muhim yo'nalishlar — ochiq savollar, xavfsiz o'rtoqlik muhiti, ijobiy yondashuvlar va har bir bolaning individual ritmiga moslashtirilgan vazifalar orqali tafakkurni rivojlantirishdir. Kelgusida bu yo'nalishlar bo'yicha yanada ko'p tadqiqotlar o'tkazish, emperik dalillarni jamlash va amaliy qo'llanmalarining sifatini oshirish muhim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Z. Nishanova, G. Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2006.
2. Z. Nishanova va boshq. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. Darslik. Toshkent. 2017.
3. P. Yusupova. Maktabgacha pedagogika. –T.: O'qituvchi, 1993.
4. O. Xasanboeva va boshqalar/ Pedagogika tarixi. Qo'llanma-T.: "O'qituvchi" 1997.
5. Eshbekova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarga yozishni o'rgatish vazifasini amalga oshirishda o'yinlardan foydalanish. journal of innovations in social sciences.:01 | Jan - 2023 ISSN: 2181- Volume: 03 Issue 2594